

(tijdelijke) neergang (na 1967) en de wederopbloei van de confessionele politiek. H. Righart wijst erop dat de titel van het congres (en de ondertitel van het boek) 'een eeuw confessionele politiek' te weinig recht doet aan de onderlinge tegenstellingen binnen het confessionele kamp.

Na deze summierere weergave van de inhoud, rest mij nog een oordeel over het boek te geven. Aan een bundel met congresbijdragen mag men uiteraard niet dezelfde eisen stellen als aan een monografie. In zijn soort is het echter zonder twijfel een aardig boek dat niet meer en niet minder geeft dan het belooft: een aantal essayistische beschouwingen die een goed overzicht en een soms prikkelende waardering bieden van de uitvoerige literatuur over de relaties tussen christendom en politiek in Nederland, in het bijzonder sinds 1888.

Het spreekt haast vanzelf, dat achter dit oordeel over de bundel als geheel een verschil in waardering voor de afzonderlijke bijdragen schuil gaat. In positieve zin onderscheidt zich het artikel van Luykx. Met oog voor detail en gevoel voor nuance schetst hij de complexe relaties tussen kerken en confessionele partijen. Al laat zich de exacte invloed van het kerkelijk optreden op het wel en wee van de partijen niet vaststellen, dat er — zowel in het gereformeerde, als in het katholieke kamp — tussen beide een bijzondere relatie heeft bestaan, demonstreert Luykx op overtuigende wijze. Dat die bijzondere band niet alles verklaart, voegt hij daaraan toe, blijkt uit het overleven van de christen-democratie in een tijd waarin de positie van de kerken tanende is.

Vergeleken met de andere artikelen en speciaal met de doortimmerde en afgewogen verhandeling van Luykx die qua thema verwant is, maakt de apologetische bijdrage van De Gaay Fortman een wat magere indruk. Dat hij honderd jaar machtsuitoefening door de Nederlandse christen-democraten en hun voorgangers liever als 'evangelische' dan als 'confessionele' politiek betitelt, is slechts een politiek *statement*.

De reden waarom ook Righart een vraagteken plaatst achter de congresstitel 'een eeuw confessionele politiek' is van meer belang voor wie inzicht wil krijgen in dit historische fenomeen. Terecht stelt de uitleider van de bundel vast dat van deze titel een valse suggestie van homogeniteit en continuïteit uitgaat.

J. Talsma

C. van Dijk, *Alexandre A. M. Stols, 1900-1973, uitgever-typograaf. Een documentatie* (met een lijst van door Stols uitgegeven en/of typografisch verzorgde boeken door C. van Dijk en H. J. Duijzer; Zutphen: Walburg Pers, 1992, 544 blz., f75,-, ISBN 90 6011 785 9).

A. A. M. Stols, zoon van een der firmanten in een Maastrichts drukkersbedrijf, begon in de jaren 1920 voor zichzelf als uitgever. Aanvankelijk legde hij zich toe op typografisch zeer interessante luxe-edities, waarmee hij vooral in Frankrijk en België veel succes had. Later breidde hij zijn werkkterrein uit tot meer algemene boeken in een ongelimiteerde oplage. Wat bleef was de speciale zorg voor de vormgeving en het doorgaans hoge literaire niveau. Voor de typografie kreeg Stols hulp en advies van grootheden als S. H. de Roos, Jan van Krimpen, Henri Friedlaender en Helmut Salden. Beroemd werden de uitgaven met houtsneden van John Buckland Wright. In letterkundige zaken was Jan Greshoff lange tijd zijn leidsman. De lijst van door Stols gepubliceerde auteurs is indrukwekkend: Valéry, Gide, Larbaud, Supervielle, Rilke, A. Roland Holst, J. C. Bloem, Jan van Nijlen, Van Schendel, Du Perron, Ter Braak, Slauerhoff, Achterberg. Daarmee stelde hij een voorbeeld voor latere kwaliteitsfondsen als die van G. A. van Oorschot, die korte tijd voor hem werkte, of J. B. W. Polak.

Toch is de uitgeverij, behalve in de eerste oorlogsjaren toen boeken veel als beleggingsobject werden gekocht, nooit werkelijk winstgevend geworden. Stols had als uitgever twee tekortko-

mingen. Hij bleef te lang vasthouden aan de bibliofiele editie, ook toen de markt voor dit genre in de crisisjaren was weggesmolten. De overstap naar de gewone commerciële uitgeverij heeft hij nooit helemaal van harte gemaakt. Het speculeren op het grote publiek was strijdig met zijn smaak, en hij had er ook niet het zakelijk instinct voor. Met anderen samenwerken kon hij evenmin. Verder maakte hij de fout om de schrijvers die hij uitgaf als zijn persoonlijke vrienden te beschouwen. Zodra de financiële omstandigheden minder gunstig waren leidde dit onvermijdelijk tot wrijving. Na de oorlog kwam Stols met nieuwe auteurs als Vasalis en Marnix Gijsen; in 1951 publiceerde hij de geruchtmakende bloemlezing *Atonaal*, samengesteld door Simon Vinkenoog. Maar de behoefte aan een vast inkomen telde tenslotte het zwaarst. In hetzelfde jaar liet Stols zich door de UNESCO als cultureel ambtenaar naar Latijns-Amerika uitzenden, waar hij cursussen verzorgde in de typografie en het uitgeversvak. Tussen 1956 en 1965 verbleef hij in Mexico, uiteindelijk als attaché aan de Nederlandse ambassade. De uitgeverij werd in 1958 verkocht. Hij keerde niet meer naar Nederland terug, maar vestigde zich de laatste jaren van zijn leven in Spanje.

Stols bewaarde alles. Uit zijn archief heeft C. van Dijk, oud-directeur van de Haarlemse Stadsbibliotheek, een omvangrijke 'documentatie' samengesteld. Na de *Briefwisseling* tussen Stols en Greshoff, uitgegeven door Salma Chen en S. A. J. van Faassen (2 din.; 's-Gravenhage, 1990-1992), is nu een breed overzicht van Stols' veelzijdige contacten en activiteiten beschikbaar. En meer dan dat. Hoe komt het dat een liefhebber van de evenwichtige vorm, wat de heer Van Dijk zeker is zodra het om typografie gaat, een zo vormeloos boek maakt? De op de band ingesproken levensherinneringen van Stols zelf worden gevolgd door een biografische schets, en deze weer door een reeks van losse hoofdstukjes over de personen met wie Stols als uitgever in aanraking kwam. Sommige informatie wordt meermalen gegeven, andere zaken zijn verspreid geraakt en alleen terug te vinden via het gelukkig uitvoerige register. Lang niet alle mededelingen zijn belangwekkend; schrijvers hebben het met hun uitgever nu eenmaal veel over geld, en de anekdotes die Van Dijk aanhaalt tonen hen vaak niet van een bijzonder spirituele kant. Men moet ook niet alles geloven; de romancier Vercors (Jean Bruller) lijkt niet op de dame die op bladzijde 326 is afgebeeld. Is dit de actrice Héléne Vercors? Het boek is mooi uitgegeven en bevat veel voorbeelden van nog mooiere drukkunst. De lijst van publikaties van Stols waarmee het besluit maakt het voor antiquaren en verzamelaars volstrekt onmisbaar.

W. E. Krul

J. F. E. Bläsing, *Mensen en spanningen. Sociaal-economische geschiedenis van de N. V. Provinciale Noordbrabantsche Electriciteitsmaatschappij 1914-1985* (Leiden: Martinus Nijhoff, 1992, vii + 524 blz., f79,50, ISBN 90 6890 397 7).

In 1988 werd begonnen met een grootscheepse reorganisatie van de elektriciteitsvoorziening van ons land. Provinciale bedrijven distribueerden voortaan 'energie' (elektriciteit, gas, water, stadsverwarming, centrale antenne inrichting, e. d.), terwijl de produktie van stroom werd ondergebracht in een viertal grote bedrijven. Voor de PNEM was dat mede aanleiding tot het laten schrijven van een studie over de geschiedenis van het bedrijf door J. F. E. Bläsing. Anders dan bij de meeste gedenkboeken, men spreekt niet ten onrechte van *puff jobs*, had de auteur voldoende tijd voor zijn onderzoek. De subtitel van het boek doet wat vreemd aan, omdat we hier in feite te maken hebben met een monografie, of *company history*. Het laatste boek over de PNEM is geschreven door Max Dendermonde (*Land onder stroom. N.V. PNEM 1914-1964*),